

C. G. Jungo kolektyvinės sąmonės koncepcija

SAULĖ BUZAITĖ

Pasąmonės idėja brendo per visą filosofinės minties istoriją. Tuomet, kai oficialiame moksle ypač klestėjo racionali mintis, sąmonės samprata buvo ugdoma Rytų filosofiniuose religiniuose moksluose, gnostikų raštuose, viduramžių alchemikų traktatuose, mistikų vizijose, filosofų romantikų filosofinėse teorijose.

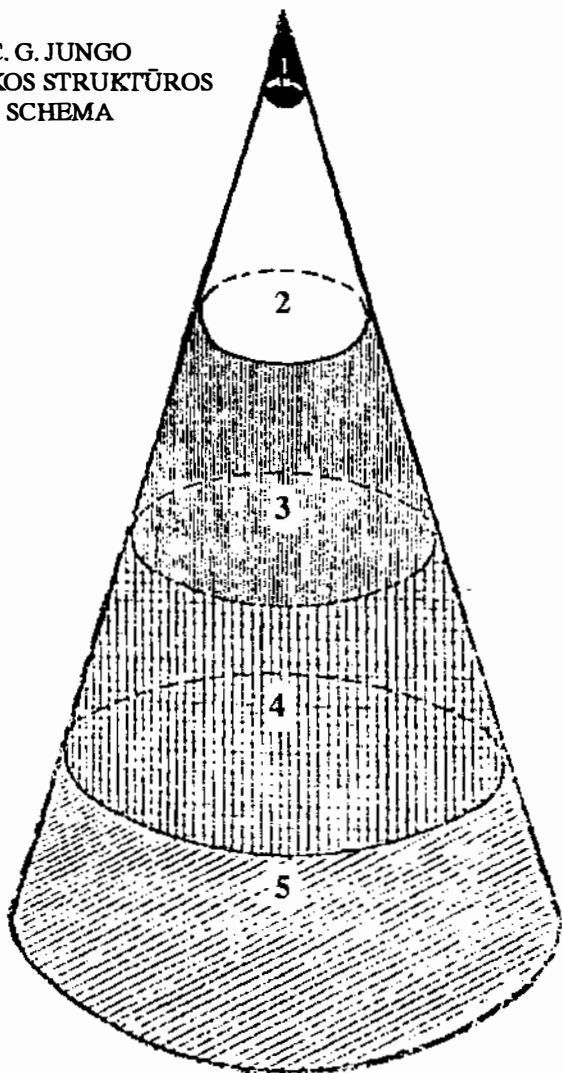
XX a. pradžios racionalizmui sąmonės idėja nebuvo priimtina. Ji gąsdino kaip grėsmė minties skaidrumui, trikdanti psichiką. Toks požiūris į sąmonę atspindėjo ir psichoanalizės pradininko S. Freudo pažiūrose. Jo manymu, sąmonė, nors ir svarbi, tačiau kilusi iš sąmonės turinio ir vėl turėtų būti gražinta kontroliuoti sąmonei. Plėtodamas savo pažiūras, S. Freudas atkreipė dėmesį į kai kurias filogenetinius žmogaus psichikos pėdsakus. Jis nubrėžė paraleles tarp vaikystės kompleksų ir senovės mitų. Vadinasi, amžini instinktyvūs santykiai nėra apriboti nei laiko, nei erdvės. Šią Freudo užuominą apie kolektyvinę sąmonę jo mokinys Carlas Gustavas Jungas išplėtojo į atskirą *kolektyvinės sąmonės koncepciją*.

Jungas žinomas kaip psichologas, filosofas, kultūrologas. Dar dirbdamas psichiatru, jis pastebėjo, kad yra labai daug panašumų tarp ligonių haliucinacijų, kliesių ir senovinių mitų, viduramžių mistikų vizijų ir sveikų žmonių sapnų. Jungas studijavo kinų, indų, sanskrito literatūrą, viduramžių lotyniškus rankraščius, nežinomus net senovės specialistams. Jis suprato, kad negalima visų asmenybės problemų kildinti iš vaikystės išgyvenimų. Mūsų protas turi savą praeities atsiminimą ir paslapčių lobyną. Jungas šį lobyną pavadino *kolektyvine sąmone*. Jos struktūrą ir funkcionavimą jis aiškina taip (žr. schemą).

Labiausiai susieta su išoriniu pasauliu yra *sąmonė*. Ši struktūra siek tiek panaši į Freudo *Superego*. Tai visuotinės sąmonės darinys, kuriame esą visi visuomeniškai svarbūs žmonijos sukaupti sąmonės atradimai. Savo reikšmingumu jie išeina už individualios sąmonės ribų. Filosofinės ir mokslinės pasaulio pažinimo sistemos, civilizuoto elgesio tradicijos sudaro *sąmonės* turinį.

Ego – tai sąmoningos psichikos dalies centras, individuali sąmonė. Pasak Jungo, ilgą laiką *Ego* buvo laikomas visos psichikos centru, ir tam yra labai rimtų priežasčių. *Ego* sudaro sąlygas sėkmingai adaptuotis išoriniame pasaulyje. Sąmoningasis *Aš (Ego)* yra pažinimo ir valios aktų šaltinis. *Ego* kompleksas gana pastovus, tačiau gali keistis, persikelti ir į *Personą* (blogąją linkmę) ir į *Savastį* (gerąją linkmę).

C. G. JUNGO
PSICHIKOS STRUKTŪROS
SCHEMA

1. EGO
2. SAĖMONĖ
3. ASMENINĖ PASAĖMONĖ
4. KOLEKTYVINĖ PASAĖMONĖ
5. NIEKADA NEPAŽIŠTAMA KOLEKTYVINĖS PASAĖMONĖS DALIS

Asmeninė sąmonė yra arčiausiai Ego ir nuo jo priklauso. Šią sąmonę sudaro tas psichikos turinys, kuris yra išstumtas iš sąmonės dėl kokių nors priežasčių: užmiršimo, agresyvių ir seksualinių impulsų neigimo, etc. Ši struktūra panaši į Freudo *Id*. *Asmeninės sąmonės* turinys gali būti lengvai perkeltas į asmeninę sąmonę. Pasak Jungo, dėl skirtingo pasaulio suvokimo tradicijų rytiečiai yra labiau "sąmoningi" nei Vakarų pasaulio žmonės. Būdami arčiau gamtos, natūralių jos procesų kaimiečiai esti "sąmoningesni" nei miestiečiai. *Asmeninės sąmonės* turinys – reliatyvus.

Už šių sąmoningų psichikos darinių yra *kolektyvinė sąmonė*. *Ego*, *asmeninė sąmonė*, *kolektyvinė sąmonė* susiformuoja gyvenimo procese. *Kolektyvinė sąmonė* – tai už individualios psichikos ribų išeinanti paveldima struktūra. Jos turinio nevaldo sąmoningi valios aktai. Subjektyvus ir objektyvus pasauliai čia susiję. Dieviška ir velniška, žmogiška ir gyvūniška dar nėra išsiskyre ir patyrę sąmoningo vertinimo. *Kolektyvinėje sąmonėje* nėra moralumo kategorijų. Tai atitinka alchemiko G. Dorno teiginį: "Nieko nėra prigimtyje, kas neturėtų gėrio ir blogio"¹. *Kolektyvinė sąmonė* nuolat veikia žmogaus gyvenimą, siekdama kiek įmanoma išlaikyti harmoniją tarp individualios ir pasaulinės dvasios, sako Jungas².

Dėl šios harmonijos pirmykštis žmogus galėjo primityviai, bet lengvai gyventi. Sąmonė, pasak Jungo, yra kultūros ir civilizacijos vystimosi laidas, tačiau ji kelia problemas be atsako, o *kolektyvinėje sąmonėje* glūdi klausimas ir atsakymas kartu. Ten nėra nei laiko, nei erdvės kategorijų. Praeitis, dabartis ir ateitis sudaro vienovę.

Kolektyvinės sąmonės turinys negali būti tiesiogiai perkeliamas į sąmonę, kaip tai daroma su *asmenine sąmonė* psichoterapijos procese. Objektyvioji, visa apimanti *kolektyvinės sąmonės* prasmė negali tilpti subjektyviame pasaulyje. *Kolektyvinės sąmonės* turinys gali būti atpažįstamas tik nubrėžiant paraleles tarp jo ir atitinkamų mitologinių motyvų. Sąmonėje *kolektyvinės sąmonės* ženklai suvokiami kaip išorinio pasaulio bruožai. Jos veikimas neatpažįstamas ir laikomas objektyviais situaciniais veiksniais ar nevaldomais likimo vingiais.

¹ Jung C. G. *Mysterium Coniunctions* // Jung C. G. *Coll. Works*. – New York, 1978. – Vol. 14. – P. 55

² Kai kurie šiuolaikiniai analitinės psichologijos atstovai kritikuoja šį Jungo teiginį. Jų manymu, kolektyvinę sąmonę galima laikyti tokiu autonominiu dariniu, kuris veikia pagal savo dėsnius, neatsižvelgdamas į individo poreikius ir jo dvasios būklę. Kolektyvinės sąmonės vertinimas kaip tarnaujančios žmogaus psichinei gerovei, anot jų, yra žmogiškas hybris (Robert Bosnak, Paskaitos, Maskva, 1992).

Savo gelmėse *kolektyvinė pasąmonė* gali būti smulkiau išskaidyta į grupės, šeimos, giminės, tautos, rasės ir visai žmonijai bendrą psichiką. Dar toliau prasideda bendri sluoksniai su gyvūnų psichika. Tai jau ne žmogiška sfera – instinktų ir labiausiai neįsisąmonintų ryšių sluoksnis. Einant vis gilyn į *kolektyvinę pasąmonę*, jos sluoksniai vis labiau netenka bet kokio individualumo, artėja prie autonominių organinių sistemų; pagaliau cheminiuose kūnuose tampa universalumu (anglies ir deimanto sudėtinga kilmė ir struktūra leidžia kelti įvairias hipotezes).

Kolektyvinę pasąmonę sudaro dinamiški ir instinktyvūs kompleksai – archetipai. Graikų kalbos terminas *archetipas* reiškia pradinį vaizdą, pirma-vaizdį (*arche* – pradžia, *tipos* – pavyzdys, vaizdas). Jungas pasirinko šį terminą, nes jis nurodo į seniausius iš amžių glūdumos atėjusius ir visuomet esančius visuotinius vaizdus. Šiems vaizdams apibūdinti tiktų ir L. Levy-Bruhlio terminas *representations collectives*. Archetipai veikia nesąmoningai ir automatiškai. Jų, kaip ir instinktų, pasirodymo negali kontroliuoti sąmonės ir valios aktai. Archetipai įgimstami, bet ne ta prasme kaip Platono idėjos, o kaip vaizduotės struktūros branduoliai, suvokimo formulės. Jie formuoja situacijos suvokimo ir atitinkamo elgesio būdus, bet nesudaro apibrėžto vaizdo. Archetipai įgauna formą tik projekcijoje.

Taip susidaro archetipiniai simboliai kaip archetipų koreliatai sąmonėje. Archetipinių simbolių galima rasti tautosakoje, įvairiose religijose, mituose, grožinėje literatūroje ir t. t. Individualioje sąmonėje archetipiniai simboliai pasirodo sapnuose, vizijų, haliucinacijų metu.

Instinktuose glūdi viso organizmo filogenetinė patirtis, išplėtota iki tobuliausių prisitaikymo formų. Visagaliai archetipai nuolat modeliuoja žmonių dvasinę patirtį. Archetipai ne tik valdo elgesio pobūdį ir vaizdinį situacijos suvokimą. Tai sudaro formalią jų struktūros dalį. Archetipų veikimas visada susijęs su sąmonės lygio kritimu ir pasąmoningų instinktyvių afektų pažadinimu. Vadinasi, archetipas sukelia emocijas. Tos emocijos yra pirminės ir artimos pirmųjų žmonių aistroms. Be emocinio fono archetipai taptų negyvais simboliais. Kiekvienas archetipas turi dalelę žmogiškos psichologijos ir likimo. Tai daugybės žmonių kartų pakartoti džiaugsmai ir nevilts, pergalės ir pralaimėjimai ir visokie kitokie potyriai. Archetipai amžini, nes jie neapmašomi, o išgyvenami. Archetipinė patirtis – tai ne archetipinių simbolių žodyno sudarymas ieškant jų mitologijoje, mene ir t. t. Protu negali būti suvokta afektinė archetipo dalis. Patirti *kolektyvinės pasąmonės* veikimą galima tik išgyvenant archetipą pačiam, o ne jį apmaštant, analizuojant teoriškai.

Kolektyvinės sąmonės dariniams – archetipams būdingi ir subjektyvaus, ir objektyvaus pasaulio bruožai. Taigi archetipai lyg susieja individualią psichiką su kolektyvine. Čia pasireiškia archetipų struktūros transcendentisškumas. Jie gali būti laikomi mediatoriais tarp žmogaus psichikos ir organikos (archetipai kaip instinktų koreliatai), tarp proto kategorijų ir afektų, tarp individualios patirties ir absoliutaus dvasingumo.

Archetipų tiek daug, kiek yra tipišku gyvenimo situacijų ir santykių. Apžvelgti visą archetipų įvairovę neįmanoma. Pabandydysime trumpai aptarti pačius svarbiausius,

Arčiausiai sąmoningos asmenybės centro *Ego* yra *Persona* (Kaukė). Šis archetipas reiškiasi individo visuomeniniame gyvenime, kartais net užgožia jo sąmonės centrą. Senovės Graikijoje kaukes dėvėjo aktoriai. *Persona* – tipiška žmogaus dalis, kai jis veikia žmonių santykių teatre. Ją sudaro bendros žaidimo taisyklės, kurias turi priimti kiekvienas, gyvendamas bendrijoje. *Persona* – tai kompromisas tarp individo ir visuomenės. Mes atliekame tam tikrus veiksmus, užimame tam tikrą padėtį visuomenėje, turime vardus, titulus, profesijas. Tai atitinka *Personą*. Mūsų “kaukėje” kiti mato tai, ką jie nori matyti mumyse. Kartais ir pats žmogus patiki, kad “kaukė” (visuomeninė padėtis ir kt.) – tai “Aš”. “Valstybė – tai “Aš” – garsioji Lidviko IV frazė. Asmenybės susitapatinimas su *Persona* labai pavojingas dalykas. Tuomet žmogaus elgesys nustoja natūralumo, tampa stereotipiniu, vaidmuo pakeičia realų žmogų. Antra vertus, *Persona* susidaro, nes ji reikalinga. Žmogus be “kaukės” pasmerktas visuomenės nesupratimui, asmeninių kontaktų sunkumui. *Persona* reikalinga, būtina, bet ji turi būti elastinga, kad, pasikeitus sąlygoms, žmogus sugebėtų prisitaikyti prie jų.

Labiau sąmoninis yra *Šešėlio* archetipas. *Šešėlis* – tai moralinė problema, kuri meta iššūkį visai sąmoningai asmenybei. Kiekvienas meta savo *Šešėlį*, nes visi turi vienokių ar kitokių savybių, kurių buvimo nepripažįsta. Dažniausiai tai yra neigiamos savybės. Dideli nusikaltėliai, kurių vertybių sistema pakitusi, į *Šešėlį* gali išstumti gerąsias savybes ir bruožus. Apskritai žmonės apie save galvoja geriau nei yra iš tikrųjų. Kuo geriau apie save galvoja, tuo didesnę meta *Šešėlį*. “Kodėl gi matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rasto savojoje?” (Mato Evang., 7;3). Pasak Jungo, puikus literatūrinis *Šešėlio* prototipas yra Mefistofelis. Šis velniškasis Fausto padėjėjas – tai jo *Šešėlis*, jo tamsusis “Aš”, blogis susipynęs su išmintimi. Savo *Šešėlį*, koks jis bebūtų, reikia stengtis pažinti ir priimti. Su tuo priėmimu ateina ir išmintis. Kuo idualesniu žmogus nori būti, tuo didesnę pusę vidinio blogio jis išstumia ir nesąmoningai skleidžia aplink save. Kai visuomenė pradeda

reikalauti iš savo narių paklusnumo aukštomis moralinėms normoms, auga pasąmoninis destruktivumas, gaivališkumas, kuris gali prasiveržti aklu minios įtūžiu ir t. t.

Kitas archetipas – besiprojektuojantis ne į savo, o į kitos lyties asmenį – *Anima-Animus*. Šis archetipas labai sunkiai įsisąmoninamas ir dažniausiai gali būti pažintas tik projekcinio suvokimo dėka per įvairius personifikuotus archetipinius simbolius. *Animus* – tai vyriškoji moters dvasios dalis (Logos). *Anima* – tai moters pirmavaizdis kiekvieno vyro psichikoje (*Eros*). Vyro *Eros* – tai tos savybės, kurios suteikia intelektui iracionalumo, sentimentalumo, nors jo sąmonės lygyje vyrauja *Logos*. Moters sąmonėje vyrauja *Eros*, o pasąmoninis *Animus* suteikia moters protui logiškumo, tikslumo, kategoriškumo. Iracionali *Anima* veda vyro protą į intelektualinius konfliktus ir labirintus, iš kurių nėra išeities. Tokia *Animos* įtaka pasireiškia pasakų herojų – undinėlių, laumių pavidalu. Jos vilioja keliautojus savo dainomis bei burtais ir nuveda į pražūtį. Tačiau *Anima* turi ir gerų savybių. Ji gali labai praturtinti dvasią. Kai loginis protas negali atrasti faktų, kurie glūdi pasąmonėje, per ryšį su *Anima* juos galima surasti. Dantės “Dieviškoje komedijoje” Beatričė (*Animos* personifikacija) lydi herojų į rojų.

Moters *Animus* gali vesti moterį į didelį idealumo, tobulumo siekimą, atitraukti nuo realybės ir uždaryti aklinaujančią iliuzijų ir fantazijų kokoną. Neigiamą *Animus* projekcija – tai pasakų Mėlynbarzdis, žudantis savo žmonas. Apsi-reikšdamas tam tikromis pakopomis³, *Anima-Animus* archetipas veda į *Savastį*.

Savastis – tai sąmonės amplifikacija kolektyvinės sąmonės turiniu. *Savastis* pasiekiamą, kai *Persona*, *Anima-Animus*, *Šešėlis* tampa asmenybės psichinio pasaulio dalimi, juntama vidine patirtimi, o ne išsiskaido išorės projekcijose. Šis archetipas – tai ne atskiros moteriškumo ar vyriškumo apraiškos, o tų dviejų pusių vienybė žmoguje. Simboliškai ši vienybė gali pasirodyti kaip hermafroditinė figūra, karališkų liūtų pora viduramžių rankraščiuose, kalbančiuose apie dvasinę brandą.

Savastis nesiriboja nei erdve, nei laiku. Šis archetipas artimiausias kolektyvinei sąmonei. Kartais jo simboliais tampa fantastinės, kosminės bū-

³ Jungo mokinė M. L. von Franz nurodo tokias *Anima-Animus* lygius: paties pirmasis, primityvusis (Ieva, chtoniška pirmykštė moteris / Tarzanas, sportininkas); antrasis – jausminis (gražioji Elena iš Fausto II dalies / romantinis herojus, poetas, karys); trečiasis dvasinis (Marija, Fatima / vyras, intelekto reiškėjas, politikas, oratorius); ketvirtasis – išminties (Sofija/religinis mokytojas, Guru, pvz., Gandis). Pasak autorės, šie personifikuoti simboliai gali pasirodyti, pavyzdžiui, sapnuose.

tybės. *Savastis* gali reikštis pačiais abstrakčiausiais simboliais. Labai svarbi yra ketverybės idėja. Pasak Jungo, 4 – tai magiškas senovės skaitmuo, išreiškiantis pilnatvę, visapusiškumą.

Vienas iš *Savasties* simbolių, dažnai pasirodantis sapnuose ir vizijose, yra mandala. “Mandala” sanskrito kalba reiškia magišką ratą. Tai 4 ar 8 spindulių ratas, naudojamas Tibeto mantros ritualė. 32 – tai Kabalos mistinis skaitmuo. “Jehova Dvasių valdovas, Izraelio Dievas, gyvasis Dievas ir Pasaulio Karalius ... įrašė savo vardą į 32 paslaptingos išminties kelius”⁴.

Kartais pasitaiko netaisyklingos mandalos. Jungo manymu, tai atsitinka dėl per didelio susikoncentravimo į dvasią (3-jų spindulių) ar materiją (5-materijos archetipinis simbolis). Netaisyklingas krikščioniško kryžiaus centras irgi rodo polinkį į dvasią, sąmonę.

Rutulys taip pat yra visumos simbolis. Jau Platonas apibūdino psichiką kaip sferą.

Savasties simboliai pasirodo tada, kai žmogaus dvasia yra pasiekusi kritinį persilaužimo tašką. Šių simbolių pasirodymas – tai ženklas, kad aktualizuojasi kūrybinė psichikos energija. Pajausimas ryšys su *Savastimi* išveda žmogų iš siaurų asmeninių problemų rato; jis pajunta harmoningą dvasinį ryšį su aplinka.

Visus archetipus sąlygiškai galima suskirstyti į individuacijos (arba psichikos struktūros) ir transformacijos (arba situacinius). Individuacijos archetipai yra labiau susiję su asmenybės tapumu. Jungas *Personos*, *Šešėlio*, *Anima-Animus*, *Savasties* archetipų pasirodymą ir pažinimą individualioje psichikoje vadino individuacijos procesu. Tai vienas iš pagrindinių jo sukurtos psichoterapijos principų. Individuacijos ir transformacijos archetipai gali veikti ir koreguoti žmogaus egzistenciją.

Transformacijos archetipai – tai tipiškos situacijos, vietos, priemonės, personifikuoti veikėjai, kurie simbolizuoja psichikos kitimą. “Herojaus mitas” atspindi vyro asmenybės transformaciją. Daug herojaus mitų yra sukurta įvairių tautų mitologijoje, tautosakoje. Siužetai skiriasi detalėmis, bet pagrindiniai mito bruožai tie patys. Tai paskojimas apie herojų, jo stebuklingą gimimą, kovą su blogiu – su drakonu ar kita pabaisa – psichologiškai tai kova su savo *Šešėliu*, blogio savyje pergalėjimas ir priėmimas. Dažnai herojus išvaduoja karalaitė ar mergelė. Tai – *Animos* personifikacija. *Anima* padeda herojui pasiekti pačias didžiausias vertybes. Išvadavęs karalaitę, herojus pelno karalystę ar suranda vertingą, stebuklingą daiktą. Dažnai tai būna susiję su nusileidimu į požemio karalystę, patekimu į labirintą, t. y. į

⁴ The Portable Jung /ed. J. Campbell. – New York, 1988. – P. 443.

kolektyvinės sąmonės gelmės. Čia herojui padeda išvaduota mergelė (*Arima*), ir jis grįžta kaip nugalėtojas. Įgytas brangus daiktas ar stebuklingas simbolis – tai *Savastis*⁵.

Kitas transformacijos archetipas – amžinas tėvo ir sūnaus santykių mitas. Seno ir jauno konfliktą atspindi Prometėjo ir Dzeuso kova, biblinė Jehovos ir Kristaus drama, Edipo ir jo tėvo Lajo santykių tragedija. Šie archetipiniai siužetai parodo nuolatinį naujos dvasios gimimo iš senos kelią.

Motinos ir dukters santykių archetipas – moters dvasinės transformacijos variklis. Šie santykiai ne tokie dramatiški, kaip tėvo ir sūnaus. Tačiau duktė turi išsivaduoti iš kontroliuojančios motinos energijos. Amžinas motinos siekimas sulaukyti dukters brandą, pasak Jungo, puikiai atsispindi graikų mite apie “Persefonę ir Demetrą”.

Analogija tarp mitų ir dabartinio žmogaus sielos galima todėl, kad šių dienų žmogaus sąmonė paveldėjo tą patį sielos vystimosi mechanizmą, kurį kažkada pergyveno pirmykštis žmogus, formuojantis, stiprėjant jo sąmonei. Visą šį dvasios kelią jis perkėlė į mitus. Mitiniai simboliai yra seni, jau atitolę nuo savo dvasinės kilmės, tačiau pasak Jungo, jie gali labai daug pasakyti apie šiuolaikinio žmogaus dvasią. Tai atitinka psichologinę mitologijos traktavimo tradiciją, pagal kurią mito vienovė yra žmogaus prigimties vienovė.

Vienas įdomiausių *kolektyvinės sąmonės* reiškimosi būdų yra *Išdaigininko* (*Trickster*) transformacijos archetipas. Atrodo, kad šis archetipas atspindi primityviausias, nesuvaldomas sąmonės išdaigas. Toks simbolinis išdaigininko tipas – tai dievas Merkurijus. Alchemikų raštuose jis dažnai keičiasi pats ir keičia daiktų formą. Jo prigimtis dvilypė: pusiau gyvūniška, pusiau dieviška. Tokių veikėjų daug randama įvairių tautų mitologijoje (ypač indėnų)⁶. Parapsichologijoje *Išdaigininką* atitinka bildukai. Šiuolaikinis žmo-

⁵ Kitą nuomonę herojaus mito interpretacijai pateikia vienas žymiausių pojungistinės krypties atstovų J. Hilmanas. “Hilmanui Ego veiksmas nužudant drakoną yra tolygus vaizduotės nužudymui, ir tai veda į “ego” istinį sąmonės vienpusiškumą. Drakonas yra vaizduotės simbolis (herojus taip pat), tačiau herojaus dominavimas mūsų požiūryje neatsiejamas nuo vienpusiško ego-sąmoningumo” (*Samuels A. Jung and the Post Jungians*. – London and New York, 1985. – P. 75). Hilmanas ir Giegerichas herojinio ego pergalėje išvelgia kažką iš esmės priešiška fantazijai.

⁶ Jungas rašo, kad viduramžiais, kai griežtai kaip niekad buvo laikomasi dogmų, kartu buvo leidžiama švęsti pagoniškas Kvailių šventes. Triukšminguose karnavaluose “senesni sąmonės lygiai pasireikšdavo visu pagonišku laukiniškumu, neatsakingumu ir žaismingumu” (*Jung C. G. Archetypes and the Collective Unconscious // Jung C. G. Coll. Works*. – New York, 1978. – Vol. 9(1). – P. 258’.

gus jaučia *Išdaigininko* veikimą, kai patiria jo pokštus. Jis tada susierzina ir supyksta ant kažko, kas išoriška, nematoma, kas trukdo jo valiai ir siekiams. Žmogus nejaučia, kad tas *Išdaigininkas* yra jo vidinio pasaulio dalis. Tai, kas jam nutinka, nulemta jo sąmonės archetipinių tendencijų, kurios priešinasi sąmoningiems ketinimams. *Išdaigininko* archetipas primena individualiai sąmonei apie tą “žemesnį” intelektualinį ir moralinį lygį, iš kurio ji yra kilusi ir kurį linkusi užmiršti. Jungas teigia, kad niekas nepranyksta be pėdsakų, net ir “kraujo sandėris su velniu”. Išoriškai tai yra užmiršta, bet viduje – ne. Išoriškai žmonės civilizuoti, o vidujai – ne. Tai primena *Išdaigininkas*.

Tūkstančius archetipinių simbolių galima atrasti kolektyvinės sąmonės begalybėje. Archetipų yra tiek, kiek tipiškų gyvenimo situacijų, tačiau individualių gyvenimų yra daugiau. Archetipai sąmoningai veikia žmogų, bet individuali valia, charakterio polinkiai ir sąmonės funkcijos irgi turi reikšmės žmogaus gyvenimui ir likimui.

Dažniausiai archetipų neakivaizdaus veikimo sąmonė nesuvokia. Tačiau kartais archetipinė energija bando prasiveržti į žmogaus sąmonę ir ją užvaldyti. Normos atveju psichinę energiją kontroliuoja sąmonė. Kai kritinių afektinių išgyvenimų atveju racionalūs sprendimai netenka galios, į paviršių išsiveržia archetipinė energija. Terminas “numinozinis”, Jungo manymu, labiausiai tinka apibūdinti archetipų veikimą. Jis yra kilęs iš lotyniško žodžio *numen*. Šio žodžio prasmė romėnams atitiko graikiškos kilmės žodžio *daimon* (demonas) prasmę. Demonas – tai dievybė, kuri galingesnė už žmogų, ateinanti iš antgamtinės aplinkos. Demonai nesivadovauja gėrio ir blogio kategorijomis. Graikų ir romėnų mitologijoje jie paprasčiausiai nusileidžia į žmogų ir jį valdo, kaip svetima, nesuprantama dvasia. Tokia yra archetipų galia. Jų poveikis yra numinozinis. Archetipai gali vilioti, sužavėti, įtraukti į prarają ar išvesti į viršukalnę. Kai sąmonė nebetontroliuoja psichinės energijos, archetipų veikimo rezultatai nenumatomi. Jungas rašo, kad galima būtų pateikti daugelį pavyzdžių, kai kritišku gyvenimo momentu “išgelbsti” mintis, vizija, sapnas ar vidinis balsas, kuris ateina į sąmonę iš kolektyvinės sąmonės dėl archetipų veikimo. Kitais atvejais sąmonės ir sąmonės ribos išnykimas, archetipų prasiveržimas sukelia dvasinio gyvenimo dezorientaciją, demoralizaciją. Tai pasireiškia pataloginiais psichikos sutrikimais. Jei sąmonę visiškai užvaldo archetipinės jėgos ir jų turinys, individuali asmenybė žlunga. Po to ne individas kalba ir galvoja, bet archetipinis demonas jame. Tai galima pastebėti psichinių ligų atveju.

Jei sąmonė sugeba kūrybingai įvaldyti archetipinę patirtį, sukuriama didingi meno kūriniai, gimsta naujos idėjos. Asmenybės dinamika, priklausomai nuo sąmonės stabilumo ir jos funkcionavimo tobulumo, gali dėl ko-

lekyvinės sąmonės energijos poveikio pakrypti į dvi puses: beprotybę ir genialumą. Jungo koncepcija, regis, patvirtina seną išmintį, kurią skelbė dar Platonas: filosofas stovi viduryje tarp išminčių ir kvailių (“Puota”).

Taigi sąmoningos asmenybės centro *Ego* ir kolektyvinės sąmonės susidūrimas keičia asmenybę. Kartais archetipo įsiveržimas į sąmonę sukelia didelę sumaištį, bet ji skatina asmenybės dinamiką, neleidžia sustabarėti *Personai*. Kai sąmonė sugeba kritiškai įvertinti kolektyvinės sąmonės turinį, sąmoninga ir pasąmoninga psichinė energija harmonizuojasi. Formuojasi naujas asmenybės centras – *Savastis*: susidaro individuali autentiška ir atvira naujiems išorės ir vidaus potyriams asmenybė. Jungo sukurtos psichoterapijos esmė – padėti žmogui priimti kolektyvinės sąmonės patirtį, nepažeidžiant sąmonės stabilumo.

Reiktų paminėti dar vieną fenomeną, kuris susijęs su kolektyvine sąmone. Kurdamas šią koncepciją, Jungas susidomėjo tam tikrais reiškiniais, kurių nebuvo galima paaiškinti priežastiniais ryšiais. Prasmingą dviejų priežastimi nesusijusių įvykių sutapimą laike ir erdvėje Jungas pavadino “synchroniškumu” (*Synchronity*). Synchroniškumo fenomenas sudarytas iš dviejų faktorių: pasąmoninio vaizdo, kuris tiesiogiai ir netiesiogiai (sapno, nuojautos simboliai) patenka į sąmonę, ir objektyvios situacijos, kuri sutampa su šio vaizdo turiniu. Svarbiausia yra realaus gyvenimo fakto ir psichinės individo būsenos prasmingas sutapimas. Tokie sutapimai dažnai pasitaiko žmonėms, tačiau ne visi vienodai į juos reaguoja. Kartais jie tiesiog pribloškia žmogų giliu prasmingumu ir nepaaiškinama priežastimi. Šios prasmės negali paaiškinti tradicinis racionalus mokslas. Pasak Jungo, transcendentinės priežasties buvimas negali būti atsakymas, nes tai yra nepatikrinamas dalykas. Jis mėgino paaiškinti šį paslaptinę reiškinį, remdamasis žmogaus dvasios fenomenologija. Kaip psichologas praktikas, Jungas pastebėjo synchroniškumo ryšį su kolektyvinės sąmonės turiniu ir simbolika.

Synchroniški įvykiai atsitinka, kai didelis jautrumas, afektinis išgyvenimas sukelia sąmonės lygio kritimą. Kolektyvinės sąmonės giliausių sluoksnių energija ima vadovauti gyvenimui. Įvyksta *participation mystique* (Levy-Bruhl) su visa gamta, visa evoliucine objektyviaja psichika. “Nors ir kaip nesuprantamai tai gali atrodyti, tačiau sąmoneje yra kažkas panašaus į apriorinį žinojimą ar staigų įvykių numatymą, kuris neturi jokio priežastinio pagrindo”⁷. Kai šis pasąmoninis žinojimas patenka į sąmonę

⁷ Jung C. G. Synchronicity: An Acausal Connecting Principle // Jung C. G. Coll. Works. – New-York, 1978. – Vol 8. – P. 447.

ir sutampa su ekvivalentišku įvykiu išorėje, tai pasireiškia kaip sinchroniškas įvykių sutapimas.

Ši labai drąši hipotetinė Jungo koncepcija priartėja prie ribos, kur prasideda spiritualizmas, ekstrasensiniai sugebėjimai, parapsichologija ir kt. panašūs dalykai. Rizikuodamas būti apkaltintas iracionalumu, Jungas bando paaiškinti sinchroniškumą kaip omnipotentinį kolektyvinės sąmonės veikimą. Tai, kas neįmanoma racionaliai sąmonei, įvyksta kolektyvinės sąmonės dėka. Laikas, erdvė yra sąmonės veikimo ribos. Kolektyvinė sąmonė formuoja sinchroniškus įvykius, nes jai nėra ribų tarp vidinės ir išorinės psichikos. Netikėti sutapimai tarp to, ką žmogus galvoja, jaučia, ir to, kas jam atsitinka, pribloškia kasdieninę mąstyseną. Archetipų numinozinė prigimtis reiškiasi kaip pribloškianti, užburianti jėga. Sinchroniniai įvykiai, kada jie bepasirodytų, reiškia, kad individuali siela priartėjo prie kolektyvinės sąmonės. Kaip ir daugeliu kitų atvejų Jungas, aiškindamas sinchroniškumą, semiasi idėjų iš Rytų filosofijos šaltinių. Senovės kinų filosofai yra išsakę mintį apie visuose daiktuose esantį latentinį racionalumą. Jungas nurodo, kad ši mintis labai svarbi suprantant ir aiškinant sinchroniškumą: „reikšmingas sutapimas“ tampa įmanomas, nes prasmingumas glūdi abiejose šio dvilypio reiškinio dalyse: ir psichiniame potyryje, ir objektyviame įvykyje.

Jungo aprašomas sinchroniškumo fenomenas – netradicinis psichinio ir išorinio pasaulio santykių nagrinėjimas. Laikas parodys šios idėjos tolesnį likimą. Jungas priminė: „Kaip dažnai mes matome, kad vadinamuosiuose „prietaurose“ glūdi didelė dalis tiesos, kurią labai verta žinoti! Gali būti, kad [...] tradicinis tikėjimas maldos efektyvumu yra pagrįstas nuolat pasikartojančio sinchroniškumo fenomeno“⁸.

Sinchroniškumas, kaip kolektyvinės sąmonės koncepcijos dalis, yra šiuolaikinis atitikmuo ankstesnių filosofinio sąryšio ir harmonijos teorijų bei mistinio-maginio santykio su tikrove aiškinimų. Praktinės filosofijos problemos Jungui buvo labai svarbios. Teorinę kolektyvinės sąmonės koncepciją jis kūrė kaip psichoterapinių problemų sprendimo metodą ir čia išvelgė jos didžiausią vertę.

Nagrinėjant Jungo psichoterapijos modelį, labai svarbi yra kompleksų sąvoka, kurią jis, o ne Freudas, kaip dažnai manoma, įvedė į psichologiją. „Kompleksai yra suskilusios psichikos fragmentai, atsiradę dėl traumojančių aplinkos poveikių ar kokių nors nesuderinamų tendencijų psichikos vi-

⁸ Jung C. G. Synchronicity: An Acausal Connecting Principle // Jung C. G. Coll. Works. – New York, 1978. – Vol. 8. – P. 517–518.

duje. Kaip įrodo asociaciniai eksperimentai, kompleksai kliudo pasireikšti valiai ir trikdo sąmonės veiklą; jie sukelia atminties sutrikimus ir stabdo laisvą asociacijų eigą; jie pasirodo ir išnyksta pagal savo pačių valią⁹. Komplexo idėja įgalino Jungą sujungti savo teorijoje asmeninės ir kolektyvinės sąmonės komponentus, nustatyti ryšius tarp jų ir individualios sąmonės. Jungo psichoterapijoje gerai žinoma, kad "simboliai atskleidžia kompleksus, o archetipai yra tų kompleksų šaknys"¹⁰, Analitinės psichologijos esmė yra šių giluminių kompleksų ir archetipinių ryšių atskleidimas ir laipsniškas integravimas į sąmonę. Dėl didelio emocinio krūvio ir ryšio su numinozine archetipine energija kompleksų jėga gali būti tokia didelė, kad jie gali smarkiai trikdyti normalų sąmonės funkcionavimą ir net visiškai užvaldyti sąmoningąjį ego, užimti jo vietą. Tai sukelia įvairaus lygio psichikos sutrikimus. A. Samuelsas išskiria tris klinikinius sindromus, kuriems labiausiai tinka analitinė Jungo psichoterapija: narcisistinis asmenybės sutrikimas, psichozė ir *puer aeternus* būklė.

Pačią psichoterapijos eigą atspindi individuacijos procesas. Tai visuomeninių individo kaukių, jo instinktyvių šešėlių, ego kompleksų atskleidimas ir priėmimas. Vyras turi priimti ir pažinti savo moteriškąją dalį *Anima*, moteris - *Animus*, kuriame glūdi racionalumo grūdas, valios stiprybė, kūrybinė energija. Tada nauju dvasinio gyvenimo centru tampa *Savastis*. Alegoriškai, tai pagonio Sauliaus virtimas apaštalu Pauliumi. Tas, kuris vykdė visuomeninio "Aš" įsakymus, tampa atviras dieviškumo, aukštesnio dvasingumo potyriui. *Kolektyvinė są sąmonė* tampa sąmonės kontroliuojamu gyvenimo vedliu. Jos artumas natūraliems psichikos pagrindams ir universalios patirties lobiams suteikia naują kokybę individualiai egzistencijai. *Savastis* leidžia žmogui pajauti darną su likimu. Pasak Jungo, jei *Savasties* sukūrimui gali padėti psichologas, tai jos realizavimas gyvenime priklauso nuo individualių santykių su "išore", žmogaus sąmoningos valios ir norų. Čia neįmanoma padėti, kaip neįmanoma nugyventi gyvenimo už kitą žmogų. Susidomėjimas savo *kolektyvine są sąmone* tik intelektualiai, kaip estetiniu vaizduotės žaislu ar egzaltuotu bėgimo nuo realybės būdu, yra asmenybės augimo stabdys ir gali baigtis skaudžiomis gyvenimo nesėkmėmis. Šiuolaikinėje pojunginėje psichologijoje dažniausiai skiriamos 3 kryptys: 1) klasikinė analitinė psichologija (remiasi daugiausia tradicine Jungo teorija), jos žy-

⁹ Jung C. G. Coll. Works. – New York, 1981. – Vol. 8. – P. 121.

¹⁰ *Kast V. The Dynamics of Symbols: Fundamentals of Jungian Psychotherapy.* – New York, 1992. – P. 102.

miausi atstovai – Neumanas, Binswangeris, A.-M. von Franz, E. Jung; 2) vystymosi psichologija. Tai labiausiai eklektiška, bandanti suderinti Jungo ir neofroidistines pažiūras. Jai atstovauja Forthamas, Plautas, Jacoby's, Samuelsas ir kiti; 3) archetipinė psichologija. Šios krypties žymiausi atstovai Hilmanas, Giegerichas, R. Lopes-Pedraza, M. Stlin ir kt. Ši paskutinė teorija, palyginti su kitomis, skiria daugiausia dėmesio kolektyvinei sąmonei ir archetipams, todėl ją norėtųsi aptarti išsamiau. Archetipinė psichologija remiasi pomodernistiniu požiūriu į žmogų ir į gyvenimą. Manoma, kad Jungo pažiūros atitiko modernaus laikotarpio dvasią. Šio mokslininko terapijoje svarbiausia sukurti asmenybės centrą – *Savastį*. Pomodernistinis žmogus – tai visuma, apimanti visų laikų, kultūrų, tautų patyrimą. Archetipinės terapijos dėmesys krypsta ne tiek į asmenybės vieningo centro radimą; kiek į įvairių vidinių archetipinių potencijų pažinimą. Tai, ko negali padėti išspręsti vienokia kryptimi veikianti energija, gali būti kitame archetipiniame lygyje. Kaip mano archetipinės krypties atstovai, kiekviena tautinė, kultūrinė aplinka ir šeima skatina tam tikrų archetipų veikimą palikdama nuošalėje kitus. “Sielų ir jų balsų daugialypiškumas reiškia, kad mes visada liekame iš dalies svetimšaliai savo pačių atžvilgiu, truputi atskirti, šiek tiek svetimi”¹¹. Neišgyventa šešėlinė energija sąsąmoningai veržiasi į gyvenimą. O kultūrinis sąlygojimas dažnai neleidžia pasireikšti kai kuriems archetipams (*patterns*). Tai, kas paneigta, sukuria simptomus, kurie reiškiasi įvairiais psichosomatiniais negalavimais. Taigi sutrikimai atsiranda dėl neišjaustų jausmų, neišgyvento visuomeniško gyvenimo veržimosi į būtį. Už dalies savo gyvenimo slopinimą gali kentėti ir individas, ir visuomenė.

Kolektyvinė sąmonė reiškiasi ne tik per individualų gyvenimą. Politika, religija, menas – visos žmogaus dvasinio fenomeno sritys jaučia jos įtaką.

Individuali ir visuomeninė sąmonė neturi pamiršti *kolektyvinės sąmonės* šaknų. Istorijos tradicijų priėmimas nuo pagonybės laikų iki šių dienų yra visuomenės stabilumo garantas. Pasak Jungo, “šaknų ir tradicijų netekimas neurotizuoja mases ir paruošia jas kolektyvinei isterijai. Kolektyvinė isterija reikalauja kolektyvinės terapijos, kurią sudaro laisvių atėmimas ir įbauginimas”¹². Kad visuomenė normaliai plėtotusi, ryšys su *kolektyvine sąmone* turi būti palaikomas per tradicijas, papročius. Nevaldomas *kolektyvinės sąmonės* prasiveržimas į masių sąmonę labai pavojingas dalykas.

¹¹ Hillman J. The Myth of Analysis: The Essays in Archetypal Psychology. – London, 1978. – P. 168.

¹² Jung C. G. Aion: Research into the Phenomenology of the Self // Jung C. G. Coll. Works. – New York, 1978. – Vol. 9(2). – P. 181.

Religija, jos dogmos yra vienas iš konstruktyviausių ryšių su *kolektyvine pasąmone* palaikymo būdu. Juk čia glūdi Dievybės archetipas: tai, kas sugeba stabilizuoti žmogaus sielos nerimą, kas suteikia amžinumo pojūtį. Anot Jungo, Dievybės archetipas artimas *Savasčiai*. Jungas dažnai kaltinamas, kad paneigė Dievo egzistavimą, perkeldamas Jį į psichikos vidų, pažemino religiją, suteikdamas jai tik terapines funkcijas. Jungo manymu, apie Dievo tikroviškumą neįmanoma kalbėti psichologiškai, tačiau tai nepaneigia Jo buvimo. Tai, kas gyva sielos gelmėse, nebūtinai yra nerealu ir už jos ribų. Psichologija konstatuoja žmogaus dvasios sandarą ir būklę, todėl ji kalba apie *kolektyvinėje pasąmoneje* esantį dievybės archetipą. Tai visumos archetipas, kuris skirtingai atsispindi skirtingose religijose. Pasak Jungo tobuliau šis archetipas atsispindi Rytų religijose: kinų *Dao* koncepcijoje, budizme ir kt. Absolūtiausio gėrio įsiviešpatavimas krikščioniškoje Dievo sampratoje, archetipų teorijos požiūriu, nuskurdino šios idėjos prigimtį. Atmetę savo religines tradicijas. Vakarų pasaulio žmonės dažnai linksta prie Rytų religinių mokymų. Jungo manymu, kai vakarietis bando perimti Rytų religijas ir ieško ten šviežių dvasinių potyrių, jis tegali patenkinti fantaziją ir intelektą. Jo siela neturi ten šaknų ir negali augti nors ir turtingoje, bet svetimoje dirvoje. Senovės kinų adeptas mokė: "Jei neteisus žmogus naudoja teisingas priemones, teisingos priemonės kuria neteisības"¹³. Intelektas negali perimti to, kas priklauso dvasiai, jos šaknims – *kolektyvinei pasąmonei*.

Daugelis grožinės literatūros, dailės ir muzikos kūrinių domino Jungą kaip *kolektyvinės pasąmonės* veikimo sritys. Freudo pateikta meninės kūrybos vertinimo interpretacija jo nepatenkino. Prieštaraudamas šiam požiūriui į kūrėją kaip isteriką, o jo kūrybą – kaip į nepilnavertiškumo komplekso išraišką, Jungas meninę kūrybą susieja ne su asmenine, o su kolektyvine pasąmone. Patys menininkai dažnai net nenujaučia apie šią kūrybinio proceso pusę ir savo kūrybą įsivaizduoja kaip nepriklausomą fantazijos išraišką. Dažnai tai yra iliuzija. Nagrinėdamas meno kūrinius Jungas pastebėjo jų dviprasmiškumą: tai tikrai yra menininko pasaulėžiūros ir pasaulėjautos atspindžiai; antra vertus, meno kūrinys yra veikiamas *kolektyvinės pasąmonės*, kuri per individualią sielą išreiškia savo daugiareikšmiškus simbolius. Jungo manymu, svarbesni (bet nebūtinai meniškai vertingesni) yra tie kūriniai, kurie priartėja prie *kolektyvinės pasąmonės* gelmių. Tada mes juose atpažįstame kažką tokio, nuo ko krūptelime, lyg vidinis balsas sakytų, kad mes tai žinojome visada. A. Jafė nurodo, kad simbolių išraiškumą, archetipinės situacijos sugavi-

¹³ Jung C. G. Commentary on "The Secret of the Golden Flower" // Jung C. G. Coll. Works. – New York, 1978. – Vol. 13. – P. 7.

mas ir atspindėjimas nepriklauso nuo kūrybinio stiliaus: romantizmo, realizmo, simbolizmo ir kt. Net masinės kultūros ir kičo kūriniuose galima pastebėti visa apimantį ir įtraukiantį į save archetipinį poveikį.

Jungo teorija susilaukė įvairaus vertinimo. Neofroidistinės pakraipos psichologijoje ir filosofijoje Jungo kolektyvinės sąjmonės koncepcija domėjosi ir E. Fromas. Jo terminas *socialinė sąjmonė* artimas tiems kolektyvinės sąjmonės sluoksniams, kurie yra bendri tautai, rasei. Jungo koncepcijoje suformuotą požiūrį į dievą kaip archetipą Fromas laikė visiškai antireliginiu. Jo manymu, Jungo teorijos reliatyvumas tiesos ir etikos atžvilgiu yra priešingas visiems religiniams mokymams iš esmės. Pasak Fromo Jungo sąjmoninis religinis interpretavimas panašus į pragmatizmo atstovo W. Jameso požiūrį į religiją.

Kolektyvinės sąjmonės koncepcijos iracionalumas ir moralinis ambivalentiškumas gasdina racionalizmo ir determinizmo atstovus. S. Averincevas kritikuoja kolektyvinės sąjmonės hipotezę kaip ambivalentišką, prieštaringą ir net nehumanišką idėją. Pasak šio rusų mokslininko, Jungo dėmesys iracionalumui nuvertina racionalią asmenybę, pažemina sąmonę prieš visą kolektyvinės sąjmonės amoralių ir galingų simbolių panteoną. Antra vertus, Jungo pažiūras kritikuoja kraštutiniai iracionalistai ir ezoterinių mokslų atstovai. Prancūzų tradicionalistas R. Guenonas aštriai kritikuoja Jungą dėl jo metapsichologizmo. Jo nuomone, Jungo teorija apriboja minties horizontą grynai “Žmogiškomis” problemomis, atskleisdama panašumus tarp tradicinių “šventųjų mokslų” simbolių ir psichinių sutrikimų. Įvairių dvasinių simbolių panaudojimas kaip panacėjos žmogaus psichinės sveikatos labui kartu paneigia jų “aukštesnį” lygį. R. Guenonas mano, kad tokių idėjų paplitimas skatina “iškreipto dvasingumo” gimimą.

Nors psichoanalitinių teorijų (plačiaja prasme) filosofinis pripažinimas dar yra diskutuojamas, tačiau kolektyvinės sąjmonės koncepcijos kai kurie ontologiniai aspektai suartina ją su žymiausiomis XX a. filosofijos kryptimis: egzistencializmu, fenomenologine filosofija, struktūralizmu.

Jungo pažiūrų ir egzistencializmo santykiai dviprasmiški. Egzistencialistai kritikavo Jungą už iracionalias spekuliacijas apie sąmonę ir sąjmonę. Jungas neigiamai vertino egzistencialistinį žmogaus gyvenimo interpretavimą. Jis tai vadino “kjerkegorine neuroze”, kai “paliktas vienišam egzistavimui individas, netekęs savo šaknų, įsivaizduoja, kad jis išsivadavo iš prietarų, bet tame procese jis netenka savo dvasinių vertybių”¹⁴. Nepaisant šio

¹⁴ Ten pat. – P. 84.

abipusio priešiško, galima nubrėžti paraleles tarp kai kurių egzistencinių idėjų ir Jungo *kolektyvinės sąmonės* koncepcijos. Egzistencialistai ieško ontologinio žmogaus buvimo pasaulyje pagrindo, kuris nepriklauso nei nuo sąmonės, nei nuo sąmonės froidiškoji prasmė. To paties siekia ir Jungas, kurdamas *kolektyvinės sąmonės* hipotezę. Bet čia paaiškėja ir skirtumai. Egzistencialistai mato žmogų kaip istorinę būtybę. Jiems svarbesnė žmogaus būtis, o ne būtis apskritai. *Kolektyvinės sąmonės* koncepcija apima ne tik žmogaus būtybę, bet ir gyvenimą *plačiaja* prasme.

Archetipai, kaip schemas, modeliuojančios žmogaus gyvenimą, gali būti priskirti fenomenologijos sričiai. Fenomenologinė redukcija atsižvelgia į tam tikras formalias nuostatas ir orientacijas, nulemiančias ryšius tarp psichikos ir objektyvios realybės. L. Rauhalo nuomone, psichoanalitinės teorijos savo tikslais iš esmės yra fenomenologinės. Tačiau fenomenologija labiau orientuojasi į sąmonės tapsmą, o Jungas savo teorija siekia suprasti sąmonės simbolius ir bendrą jų proceso kryptį.

Pasak K. Levi-Štrauso, sąmonės proto struktūros yra kolektyvinės, tačiau kita prasme nei Jungo koncepcijoje. Pavyzdžiui, mituose Jungas ieško bendrų archetipinių simbolių, o struktūralistai – ženklų apie senovės ir šiuolaikinio socialinio gyvenimo ryšį. Skirtingas požiūris į kolektyvinę žmonijos patirtį lemia tai, kad struktūralistiniai ir Jungo sukurti metodai gali papildyti vieni kitus mitologijos ir etnokultūros tyrinėjimuose.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Jungo sukurta kolektyvinės sąmonės koncepcija svarbi kaip teorinė-filosofinė sąmonės mokslo plėtojimo idėja. Antra vertus, ji labai reikšminga kaip praktinė metodologinė bazė tyrinėti daugelį dvasinių, kultūrinių reiškinių, tačiau labiausiai žinoma kaip XX a. psichologinė teorija, viena iš humaniškiausių psichoterapijos kryptų. Suvokus vieningą jos raišką įvairiose mokslo teorijos ir praktikos sferose, Jungo kolektyvinės sąmonės koncepcija gali būti laikoma gera pradžia vientisai sąmonės teorijai kurti.